

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

Анотація. У статті здійснено аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень щодо понять «саморозвиток» та «професійний саморозвиток майбутнього вчителя». Простежено розуміння науковцями останнього поняття з філософської, психологічної, педагогічної точок зору. Це дало змогу уточнити сутність поняття «готовність майбутнього вчителя до професійного саморозвитку». У результаті аналізу літератури уточнено основні положення теорій професійного розвитку: психодинамічної, сценарної, теорії Д. С'юпера, теорії професійного вибору, теорії компромісу з реальністю. Розглядається навчальна діяльність у контексті підготовки до професійної та її вплив на активізацію саморозвитку особистості. Визначено засоби професійного саморозвитку, з-поміж яких: самовиховання, самоосвіта й самовдосконалення в поєднанні з практичною професійною діяльністю. Проаналізовано функції професійного саморозвитку вчителя. Акцентовано увагу на необхідності створення умов у ВНЗ для підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. За результатами проведеного аналізу наукової літератури зроблено висновок стосовно впливу підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку на підвищення якості вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: майбутні педагоги, саморозвиток, професійний саморозвиток, професійна підготовка.

Preparation of future teachers for professional self-development

Annotation. The article analyzes the modern psychological and pedagogical research on the concept of «self» and the «professional self-development of the future teacher». Scientists recently traced understanding the concept of philosophical, psychological, pedagogical point of view. This made it possible to clarify the essence of the concept of «readiness of the future teacher to professional self-development». An analysis of the literature specifies the main provisions professional development theories: psychodynamic, screenwriting theory D. Super, professional choice theory, the theory of compromise with reality. Considered in the context of learning activities to professional training and its effect on the activation of self-identity. Defined means of professional self-development, among them: self-education, self-education and self-combined with practical professional activities. Analyzed the function of professional self-development teacher. The attention to the need to create conditions in universities to prepare future teachers for continuing professional self-development. The results of the analysis of scientific literature concluded on the effect of training future teachers for continuing professional self-development to improve the quality of education degree.

Key words: future teachers, self-development, professional self-development, professional training.

Постановка проблеми та її актуальність. Варто зазначити, що Болонський процес має для України не лише просвітнє та пізнавальне значення, це не просте «прилаштування» системи нашої вищої освіти до нових реалій, а засіб набуття нових якісних ознак. Нині розвиток вищої освіти підпорядковується законам ринкової економіки, що вимагає проведення реформування вищої освіти у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем [17]. Все частіше звучить думка про те, що якісна вища педагогічна освіта має готувати критично і творчо мислячих, суспільно активних громадян, здатних до самореалізації та саморозвитку, оскільки освітяни давно визначилися з вектором реформ та приєдналися до Болонської системи, що стало першим етапом на шляху до реформ, а ухвалення Закону України «Про вищу освіту» – другою важливою віхою в цьому напрямі. Варто завжди

пам'ятати, що в центрі реформи завжди повинен знаходитися вчитель. Необхідність орієнтації педагогічного процесу на індивідуальність студента, узгодження його особистісного досвіду зі змістом освіти вимагають переосмислення мети, завдань і методів професійної підготовки вчителів, конкретизації шляхів формування творчої особистості, створення умов для формування готовності до безперервного професійного саморозвитку майбутніх фахівців.

Адже, як цілком слушно, на наш погляд, стверджує С. Змейов [6], найважливішою компетенцією випускника європейського ВНЗ є вміння організувати своє навчання протягом усього життя (life-long learning). На формування саме цієї компетенції спрямовані Європейські рамкові кваліфікаційні характеристики (вимоги) для безперервного навчання (European Qualifications

Framework for Lifelong Learning. European Commission. Education and Culture), Ключові компетенції Європейського Союзу для безперервного навчання (Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning) та інші документи, розроблені в Європі в останні роки. Необхідність постійного підвищення рівня професійної компетентності, що передбачається даною європейською кваліфікаційною характеристикою, служить підставою для організації системи безперервного навчання й професійного саморозвитку особистості, зокрема, вчителя, протягом усього життя.

Визначення особистісних якостей майбутнього педагога, особливостей його професійної діяльності та розвитку, формування умінь професійного саморозвитку сьогодні є одним з основних напрямків удосконалення педагогічної освіти. Підготовка майбутнього вчителя в сучасних умовах повинна будуватися як система умов щодо забезпечення його професійного розвитку і саморозвитку. Досягти цього можна шляхом формування готовності майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Проблема професійної підготовки учителів всебічно висвітлено в працях В. Андрущенка, Є. Барбіної, Н. Волкової, С. Гончаренка, В. Гриньової, Р. Гуревича, І. Зязюна, М. Євтуха, М. Кадемїї, Л. Кондрашової, В. Кременя, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, Г. Тарасенко та ін. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі досліджували А. Алексюк, В. Луговий, Ж. Таланова, О. Ярошенко та ін. Шляхи формування професійної готовності до педагогічної діяльності досліджено В. Бочелюком, Л. Григоренко, Л. Кадченко, В. Мельник, О. Морозом, Г. Шевченко та ін.; готовність педагога до різних видів педагогічної діяльності розглянуто А. Капською, А. Ліненко, О. Пехотою, Л. Романишиною, Г. Троцько та ін. На жаль, у підготовці учителів є ще багато неузгоджених питань, а в розробках її теоретичних основ є ще чимало невирішених проблем, зокрема, підготовці майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку відводиться недостатньо уваги.

Цілком погоджуємося з В. Семиченко [13, с. 46] стосовно того, що в системі професійної діяльності завдання активізації саморозвитку особистості має особливе значення, оскільки від неперервного зростання та вдосконалення фахівців безпосередньо залежить і розвиток суспільства, й благополуччя його громадян, адже лише неперервний професійний розвиток і саморозвиток можуть забезпечити відповідність фахівця як потребам безпосередньої діяльності, так і вимогам соціуму. Потреба організації неперервного професійного саморозвитку має, на думку науковця, подвійну детермінацію: соціальну – задоволення потреби суспільства у кваліфікованих

фахівцях як основи його стабільності й міжнародного визнання; особистісну – конкурентоспроможність фахівця на ринку праці, що забезпечує не лише матеріальний статок, а й можливість отримати певний соціальний статус, самореалізуватися в особистісно значущій діяльності. Як цілком слушно, на наш погляд, стверджує науковець, нині темпи змін в суспільстві настільки стрімкі, що офіційна система професійного розвитку вже не може задовольнити зростаючих потреб ринку праці й самого фахівця, тому важливою умовою соціального й особистісного добробуту є неперервний професійний саморозвиток особистості, її прагнення постійно вдосконалюватися, підвищувати рівень професійної майстерності.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності поняття «готовність до професійного саморозвитку майбутнього вчителя» як чинника, що допомагає сучасному педагогу сформувати програму власного подальшого професійного зростання.

Виклад основного матеріалу. Погоджуємося з М. Вієвською та Л. Красовською [2, с. 90] у тому, що професійний саморозвиток пов'язаний з внутрішнім поєднанням структурних складових психіки особистості, спрямованих на її конструктивну взаємодію з навколишнім середовищем шляхом отримання особистісно значущого та адекватного вимогам соціуму результату професійної діяльності. Науковці вважають, що цей процес є постійним й не обмежується змістом набутого досвіду. Його підґрунтям є актуалізоване прагнення до професійного зростання, що проявляється в інтересах, прагненнях переконаннях, здібностях особистості, активній позиції щодо пізнання довкілля, а також самопізнання, розкриття духовного та інтелектуального потенціалу.

Розглянемо декілька підходів трактування поняття «професійний саморозвиток особистості» стосовно вчителя. Стосовно поняття «професійний саморозвиток учителя» в наукових працях чітко простежуються три підходи: синергетичний, суб'єктний та акмеологічний.

Як стверджує О. Чудіна [16], професійний саморозвиток – це процес цілеспрямованих, якісних самозмін особистісної сфери майбутнього педагога, що забезпечує саморозвиток особистості вихованця, через реалізацію цілепокладальної, рефлексивної, нормативної та функції активної взаємодії. Науковець визначає функції професійного саморозвитку вчителя. З-поміж них: цілеутворювальна, рефлексивна, активної взаємодії й нормативна.

З позицій синергетичного підходу (Є. Князева, С. Кульневич, С. Курдюмов, М. Опенков, С. Шевельова та ін.) Р. Цокур розглядає професійний саморозвиток педагога як внутрішню здібність щодо вирощування в собі, надбудовування із себе нових якостей, які необхідні для його виживання й ефективного функціонування в кардинально нових чи змінених умовах соціально-економічного середовища. 3

позицій суб'єктного підходу (Т. Березіна, І. Бех, В. Маралов, Є. Ісаєв, В. Слободчиков, О. Тихомиров та ін.) розуміє саморозвиток, по-перше: як фундаментальну здібність педагога ставати і бути дійсно суб'єктом свого життя, спрямовувати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення; по-друге: як одну з найскладніших форм роботи внутрішнього світу педагога, зокрема і з його перетворення, поряд з набуттям досвіду, виробленням власних позицій і переконань, постановкою життєвих цілей, пошуком шляхів самовизначення у процесі її просування своїм життєвим шляхом, у межах якого особистість виявляє і буде себе, досягає сенс свого існування [15].

Як процес усвідомленого цілеспрямованого самопізнання, самопроекування та самовдосконалення з метою досягнення значних результатів у майбутній професійній діяльності розглядає «професійний саморозвиток майбутнього учителя» Т. Тихонова [14]. Професійний саморозвиток майбутнього вчителя автор пов'язує з орієнтацією процесу навчання на формування спрямованості майбутнього вчителя на самоактуалізацію та самодетермінацію в майбутній професійній діяльності; збагаченням змісту навчання системою понять і концепцій, що орієнтують майбутніх учителів на рефлексію, самопроекування, самонавчання, самоорганізацію, саморозвиток у сфері професійно значущих якостей особистості; застосуванням прийомів і технологій навчання, що сприяють набуванню досвіду діяльності, що саморозвиває в особистісно-професійному напрямі; формуванням у майбутнього вчителя вмінь щодо складання власної програми професійного саморозвитку на будь-якому етапі його професійної діяльності.

Отже, на підставі аналізу теоретичних джерел з проблеми дослідження під *професійним саморозвитком* розуміємо свідому діяльність людини, спрямовану на повну самореалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері, яку визначає її майбутня професія.

Цілком виправдано, на наш погляд, О. Власова (3) у дослідженні проблеми саморозвитку особистості звертається до теорій професійного розвитку. *Психодинамічна теорія* (З. Фрейд) звертається до вирішення питань детермінації професійного вибору і задоволеності особистості в професії, виходячи з визнання визначального впливу на всю подальшу долю особистості її раннього дитячого досвіду. *Сценарна теорія* (Е. Берн) також пояснює процес вибору професії і професійної поведінки тим сценарієм, який формується в ранньому дитинстві. Відповідно до *теорії професійного розвитку* (Д. С'юпер) індивідуальні професійні переваги і типи кар'єр можна розглядати як спроби людини здійснювати Я-концепцію, представлену тими твердженнями, щої особистість бажає сказати про

себе. Так, наприклад, якщо суб'єкт думає про себе як про активну, товариську, ділову та яскраву особистість і якщо він думає про юристів аналогічно, він може стати юристом. *Теорія професійного вибору* американського дослідника Д. Холланда. Дана теорія висуває положення про те, що професійний вибір обумовлений тим, який тип особистості сформувався: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький або конвенціональний. Кожен тип – продукт типової взаємодії між різноманітними культурними і особистісними факторами, включаючи батьків, соціальний клас, фізичне оточення, спадковість. Він прагне оточити себе певними людьми, об'єктами, спрямованими на вирішення певних проблем, тобто, створює відповідне середовище. У *теорії компромісу з реальністю* (Е. Гінзберг) звертається особлива увага на той факт, що вибір професії – це довгий процес, що відбувається не миттєво, а протягом тривалого періоду. Цей процес включає в себе серію «проміжних рішень», сукупність яких і приводить до остаточного рішення. Кожне проміжне рішення є важливим, оскільки надалі обмежує свободу вибору і можливість досягнення нових цілей. Е. Гінзберг визнав, що вибір кар'єри не закінчується з вибором першої професії і що люди можуть змінювати професії протягом всієї трудової діяльності, причому існує група людей, які мимовільно змінюють професії через особливості особистості або через те, що занадто орієнтовані на задоволення і це не дозволяє їм вдаватися до необхідного компромісу.

Нині в педагогічній пресі активно обговорюється проблема підвищення кваліфікації вчителів. Йдеться про потребу створення нової системи післядипломної освіти, яка б забезпечувала особисті потреби вчителів у подальшому професійному розвитку. Вважаємо, що першою сходинкою до вирішення цих проблем може стати саме формування готовності студентів до безперервного професійного саморозвитку ще в стінах ВНЗ.

Таким чином, на підставі аналізу теоретичних джерел з проблеми дослідження вважаємо, що «безперервний професійний саморозвиток майбутніх педагогів» – це динамічний процес, спрямований на самоорганізацію прогресивних змін у сфері внутрішнього світу особистості та педагогічної діяльності на шляху досягнення вищих рівнів професіоналізму. Безперервний професійний саморозвиток педагога є важливим елементом його професійної діяльності, без якого вона є неефективною. Тому все вищевикладене дає підстави стверджувати, що створення умов у ВНЗ для підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку здійснює позитивний вплив на підвищення якості вищої педагогічної освіти в цілому.

Висновки. Отже, педагогічна підтримка

студентів повинна полягати у створенні психолого-педагогічних умов, що стимулюють професійний саморозвиток студентів педагогічних ВНЗ: формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх педагогів у творчому освітньому середовищі ВНЗ шляхом налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між студентами і викладачами; активізація самостійної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

цілеспрямоване й систематичне використання педагогічних задач у процесі вдосконалення навичок професійного саморозвитку; розвиток самостійності студентів через організацію їх самоосвіти та самовиховання, формування навичок самоосвітньої діяльності, навчання методів та прийомів самовиховання; педагогічне керівництво цим процесом на основі індивідуального підходу, налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між студентами і викладачами та ін.

Література:

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навчальний посібник / Іван Дмитрович Бех. – К. : «Академвидав», 2009. – 248 с.
2. Вієвська М. Г. Мотивація професійного саморозвитку у реалізації стратегії формування управлінських компетенцій / М. Г. Вієвська, Л. І. Красовська // Вища школа. 2010. – № 3/4. – С. 89-104.
3. Власова Е. А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов : Монография / Е. А. Власова. – Балашов : Николаев, 2009. – 116 с.
4. Гандабура О. В. Педагогічні засади професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів [Текст] : навч. посіб. / О. В. Гандабура ; Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. - Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2013. – 99 с.
5. Драгнев Ю. Професійний і особистісний саморозвиток майбутнього вчителя фізичної культури як необхідна умова професійного вдосконалення / Ю. Драгнев // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2011. – № 4. – С. 132-138.
6. Змеєв С. И. Компетенции и компетентности преподавателя высшей школы XXI в. / С. И. Змеєв // Педагогіка : научно-теоретический журнал. 2012. – № 5. – С.69-74.
7. Книга національної освіти України / Акад. пед наук України; за ред. В. Г. Кременя. К., 2009 (1) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refdb.ru/look/1238872-p6.html>
8. Кузікова С. Б. Психологія саморозвитку: навч. посіб. / С. Б. Кузікова ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : МакДен, 2011. – 149 с.
9. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности / Лариса Максимовна Митина. – М. : МПСИ; Воронеж : „МОДЕК», 2002. – 400 с.
10. Остапчук О. Професійний саморозвиток і самопроекування в ситемі педагогічної освіти / О. Остапчук // Шлях освіти. 2007. – № 4. – С. 13-18.
11. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Костенко, О. М. Любарська та ін.]. – К. : А.С.К., 2003. – 255 с.
12. Полоз Г. М. Педагогічні умови професійного саморозвитку курсантів-пілотів в процесі вивчення авіаційної психології : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г. М. Полоз ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : [б. в.], 2011. – 217 с.
13. Семиченко В. А. Проблема особистісного розвитку і саморозвитку у в контексті неперервної професійної освіти / В. А. Семиченко // Педагогіка і психологія. 2010. – № 2. – С. 46-57.
14. Тихонова Т. В. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Т. В. Тихонова. Інститут педагогіки АПН України. – К., 2001. – 20 с.
15. Цокур Р. М. Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки [Текст] : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Роман Миколайович Цокур ; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського (м. Одеса). – О., 2004. – 258 с.
16. Чудина Е. Е. Профессионально-личностное саморазвитие будущего учителя в вузе / Е. Е. Чудина. // Известия Волгоградского государственного технического университета. Выпуск 9 (112) . Том 13 / 2013. – С. 155-159.
17. Яблонський В. А. Щодо концепції реформування вищої освіти в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Jablonskiy1.htm>